M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Ref.
Ser. 149

Title: Aitareya Brahmana
Dvitiya Panchika

Aitareya Brāhmaṇa

Dwiteeyā Panchikā

Dwiteeyā Panchikā			Title
			Author
			Editor
			Year, Vols.
			Publisher
149			Remarks

149

१

द्वितीयापंचिका

१

श्रीगणेशायनमः॥ ॥हरिः ओ३म॥ यज्ञेनवैदेवाऊर्ध्वाः स्वर्गंलोकमायंस्तेबिभयुरिमंनोदृष्ट्वाम
नुष्याश्चऋषयश्चानुप्रज्ञास्यंतीतितंवैयूपेनैवायोपयंस्तंयद्यूपेनैवायोपयंस्तद्यूपस्ययूपत्वंतमवा
चीनाग्रंनिमित्योर्ध्वाउदायंस्ततोवैमनुष्याश्चऋषयश्चदेवानांयज्ञवास्त्वभ्यायन्यज्ञस्यकिंचिदे
षिष्यामःप्रज्ञात्याइतितेवैयूपमेवाविंदन्नवाचीनाग्रंनिमितंतेविदुरनेनवैदेवायज्ञमूर्ध्वमुपजानि
तमुत्खायोर्ध्वंन्यमिन्वंस्ततोवैतेप्रयज्ञमजानन्प्रस्वर्गंलोकंतद्यद्यूपऊर्ध्वोनिमीयतेयज्ञस्यप्रज्ञात्यै
स्वर्गस्यलोकस्यानुख्यात्यैवज्रोवाएषयद्यूपःसोष्टाश्रिःकर्तव्योष्टाश्रिर्वैवज्रस्तंतंप्रहरतिद्वि
षतेभ्रातृव्यायवधंयोस्यस्तृत्यस्तस्मैस्तर्तवैवज्रोवैयूपःसएषद्विषतोवधउद्यतस्तिष्ठति
तस्माद्धाप्येतर्हियोद्वेष्टितस्याप्रियंभवत्यमुष्यायंयूपोमुष्यायंयूपइतिदृष्ट्वाखादिरंयूपंकुर्वीत
स्वर्गकामःखादिरेणवैयूपेनदेवाःस्वर्गंलोकमजयंस्तथैवैतद्यजमानःखादिरेणयूपेनस्वर्गं
लोकंजयतिबैल्वंयूपंकुर्वीतान्नाद्यकामःपुष्टिकामःसमांसमांवैबिल्वोगृभीतस्तदन्नाद्यस्यरूप

श्री॰२

मामूलाच्छाखाभिरनुचितस्तत्पुष्टेः पुष्यति प्रजां च पशूंश्च य एवं विद्वान्बैल्वं यूपं कुरुते यदेव बैल्वं ३। बि
१ ल्वं ज्योतिरिति वा आचक्षते ज्योतिः स्वेषु भवति श्रेष्ठः स्वानां भवति य एवं वेद पालाशं यूपं कुर्वीत ते
जस्कामो ब्रह्मवर्चसकामस्तेजो वै ब्रह्मवर्चसं वनस्पतीनां पलाशस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति य
एवं विद्वान्पालाशं यूपं कुरुते यदेव पालाशं ४। सर्वेषां वा एष वनस्पतीनां योनिर्यत्पलाशस्तस्मा
त्पलाशस्यैव पलाशेनाचक्षतेऽमुष्य पलाशममुष्य पलाशमिति सर्वेषां हास्य वनस्पतीनां काम
उपाप्तो भवति य एवं वेद ॥१॥ अंजंति यूपमनुब्रूहीत्याहाध्वर्युरंजंति त्वामध्वरे देवयंत इत्यन्वाहाध्व
रे ह्येनं देवयंतो अंजंति वनस्पते मधुना दैव्येनेत्येतद्वै मधु दैव्यं यदाज्यं यदूर्ध्वस्तिष्ठा द्रविणेह धत्ता
द्यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थ इति यदि च तिष्ठासि यदि च शयासै द्रविणमेवास्मासु धत्तादित्ये १
वैतदाहोच्छ्रयस्व वनस्पत इत्युच्छ्रीयमाणायाभिरूपा यद्यज्ञेऽभिरूपं तत्समृद्धं वर्ष्मन्पृथिव्या अ

धीत्येतद्वै वर्ष्म पृथिव्यै यत्र यूपमुन्मिन्वंति सुमितीमीयमानो वर्चो धा यज्ञवाहस इत्याशिषमेवाशास्ते
समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तादिति समिद्धस्य ह्येष एतत्पुरस्ताच्छ्रयते ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरमि
त्याशिषमेवाशास्ते। आरे अस्मदमतिं बाधमान इत्यशनाया वै पाप्मामतिस्तामेवदातेऽसंनु
इत्येतद्यजमानाच्छ्रीयूयस्व महते सौभगायेत्याशिषमेवाशास्ते ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये तिष्ठा
देवो न सवितेति यद्वै देवानां नेति तदेषामोमिति तिष्ठ देव इव सवितेति तदाहोर्ध्वो वाजस्य स
नितेति वाजसनिमेवैनं तदुक्तं सनोतीति यदंजिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामह इति छंदांसि वा अंजयो वा
घतस्तैरेतद्देवान्यजमानो विह्वयते मम यज्ञमागच्छत मम यज्ञमिति यदि ह वा अपि बहव इव यजंते
अथ हास्य देवा यज्ञमेव गच्छंति यत्रैवं विद्वानेतामन्वाहोर्ध्वो नः पाह्यंहसो निकेतुना विश्वं समत्रिणं
दहेत्याह रक्षांसि वै पाप्मात्रिणो रक्षांसि पाप्मानं दहेत्येवैतदाह कृधी न ऊर्ध्वांश्चरथाय जीवस इति यदा

कृधी न ऊर्ध्वांश्चरथाय जीवस इत्येव तदाह यदि ह वा अपि नीच इव यजमानो भवति परि देवैनं
दै तत्संवत्सराय ददाति विद्याद्वेषु नो दुर्वर्ता श्रियमेवास्मात्ते जातो जायते सुदिनत्वेऽह्नामिति जातो
२ ह्येष एतज्जायते समर्य आ विदथे वर्धमान इति वर्धयंत्येवैनं तत्पुनंति धीरा अपसो मनीषेति पुनंत्ये
वैनं तद्देवया विप्र उदियर्ति वाचमिति देवेभ्य एवैनं तन्निवेदयति युवा सुवासाः परिवीत आगादिति प्र
तमयापरिधौ देति प्राणो वै युवा सुवासाः सोयं शरीरैः परिवृतः स उ श्रेयान्भवति जायमान इति श्रे
यांश्रेयान्ह्येष एतद्भवति जायमानस्तं धीरासः कवय उन्नयंतीति स्वाध्यो मनसा देवयंत इति ये वा अनू
चानास्ते कवयस्त एवैनं तदुन्नयंति ता एताः सप्तान्वाह रूपसमृद्धा एतद्वै यज्ञस्य समृद्धं यद्रूपस
मृद्धं यत्कर्म क्रियमाणमृगभिवदति तासां त्रिः प्रथमामन्वाह त्रिरुत्तमां ता एकादश संपद्यंत एका २
दशाक्षरा वै त्रिष्टुप्त्रिष्टुबिंद्रस्य वज्र इंद्रायतनाभिरेवाभीराध्नोति य एवं वेद त्रिः प्रथमां त्रिरुत्तमाम

न्वाह यज्ञस्यैव तद्बर्सौ नह्यति स्थेम्ने बलायाविस्रंसाय ॥ २॥ तिष्ठेद्यूपा३ अनुप्रहरे३दित्याहुस्तिष्ठेत्प
शुकामस्य देवेभ्यो वै पशवो न्नाद्यायालंभाय नातिष्ठंत तेपक्रम्य प्रतिवावदंतो तिष्ठंन्नास्मानालप्स्यध्वे
नास्मानिति ततो वै देवा एतं यूपं वज्रमपश्यंस्तमेभ्य उदश्रयंस्तस्माद्बिभ्यत उपावर्तंत तमेवाद्याप्युपा
वृत्ताः स्ततो वै देवेभ्यः पशवो न्नाद्यायालंभायातिष्ठंत तिष्ठंतेस्मै पशवो न्नाद्यायालंभाय य एवं वेद य
स्यैवं विदुषो यूपस्तिष्ठत्यनुप्रहरेत्स्वर्गकामस्य तमु ह स्मैतं पूर्वेन्वेव प्रहरंति यजमानो वै यूपो यजमा
नः प्रस्तरोग्निर्वै देवयोनिः सोग्नेर्देवयोन्या आहुतिभ्यः संभूय हिरण्यशरीर ऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमेष्यतीत्य
थो ते भ्यो वरन्या संस्तए तं स्वरुमपश्यन्यूपशकलं तं तस्मिन्काले नुप्रहरेत्तत्र स काम उ
पाप्तो योनुप्रहरणे तत्र स काम उपाप्तो य स्थाणौ सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्य आत्मानमालभते यो भ
दीक्षतेग्निः सर्वा देवताः सोमः सर्वा देवता यदग्नीषोमीयं पशुमालभते सर्वाभ्य एव तद्दे

वृता ह्येष यजमान आत्मानं निष्क्रीणीते तदाहुर्द्विरूपोऽग्नीषोमीयः कर्तव्यो द्विदेवत्यो हीति तत्तन्नादृत्यं पी
वेव कर्तव्यः पीवोरूपा वै पशवः कृशित इव खलु वै यजमानो भवति तद्यत्पीवा पशुर्भवति यजमा
२ नमेव तत्स्वेन मेधेन समर्धयति तदाहुर्नाग्नीषोमीयस्य पशोरश्नीयात्पुरुषस्य वा एषोऽश्नाति योऽग्नी
षोमीयस्य पशोरश्नाति यजमानो ह्येतेनात्मानं निष्क्रीणीत इति तत्तन्नादृत्यं वार्त्रघ्नं वा एतद्धवि
र्यदग्नीषोमीयोऽग्नीषोमाभ्यां वा इंद्रो वृत्रमहंस्तावेनमब्रूतामाभ्यां वै वृत्रमवधीर्वरं ते वृणाव
हा इति वृणाथामिति तावेतमेव वरमवृणातां श्वः सुत्यायां पशुं स एनयोरेषोऽच्युतो वरवृतो ह्येनयो
ऐ स्तस्मात्तस्याशितव्यं चैव लीप्सितव्यं च ॥ ३ ॥ आप्रीभिराप्रीणाति तेजो वै ब्रह्मवर्चसमाप्रियस्तेज ३
सैवैनं तद्ब्रह्मवर्चसेन समर्धयति समिधो यजति प्राणा वै समिधः प्राणा हीदं सर्वं समिंधते य
दिदं किं च प्राणानेव तत्प्रीणाति प्राणान्यजमाने दधाति तनूनपातं यजति प्राणो वै तनूनपात्स

हि तन्वः पाति प्राणमेव तत्प्रीणाति प्राणं यजमाने दधाति नराशंसं यजति प्रजा वै नरो वाक्शंसः
प्रजां चैव तद्वाचं च प्रीणाति प्रजां च वाचं च यजमाने दधातीळो यजत्यन्नं वा इळोऽन्नमेव तत्प्रीणा
त्यन्नं यजमाने दधाति बर्हिर्यजति पशवो वै बर्हिः पशूनेव तत्प्रीणाति पशून्यजमाने दधाति दुरो
ऐ यजति वृष्टिर्वै दुरो वृष्टिमेव तत्प्रीणाति वृष्टिमन्नाद्यं यजमाने दधात्युषासानक्ता यजत्यहोरात्रे
वा उषासानक्ताहोरात्रे एव तत्प्रीणात्यहोरात्रयोर्यजमानं दधाति दैव्या होतारा यजति प्राणा
पानौ वै दैव्या होतारा प्राणापानावेव तत्प्रीणाति प्राणापानौ यजमाने दधाति तिस्रो देवीर्यजति
प्राणो वा अपानो व्यानस्तिस्रो देव्यस्ता एव तत्प्रीणाति ता यजमाने दधाति त्वष्टारं यजति वाग्वै
त्वष्टा वाग्घीदं सर्वं ताष्टीव वाचमेव तत्प्रीणाति वाचं यजमाने दधाति वनस्पतिं यजति प्राणो
वै वनस्पतिः प्राणमेव तत्प्रीणाति प्राणं यजमाने दधाति स्वाहाकृतीर्यजति प्रतिष्ठा वै स्वाहा

ऋतवः प्रतिष्ठायामेव तद्यज्ञमंततः प्रतिष्ठापयन्ति ता यथऋष्याप्रीणीयाद्यथऋष्याप्रीणा
तियजमानमेवतद्बंधुताया नोत्सृजति ॥ ५ ॥ पर्यग्नये क्रियमाणायानुब्रूहीत्याहाध्वर्युरग्नि
४ र्होता नोऽध्वर इति तृचमाग्नेयं गायत्रमन्वाह पर्यग्नि क्रियमाणे स्वयैवैनं तद्देवतया स्वे
न छंदसा समर्धयति वाजी सन्परिणीयत इति वाजिनमिव ह्येनं संतं परिणयंति परि त्रि
विष्ट्यध्वरं यात्यग्नी रथीरिवेत्येष हि रथीरिवाध्वरं परियाति परि वाजपतिः कविरित्येष हि
हा वाजानां पतिस्तदुपप्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्याहाध्वर्युरजैदग्निरसनद्वाजमिति मैत्रावरु
द णउपप्रैषं प्रतिपद्यते तदाहुर्यदध्वर्युर्होतारमुपप्रेष्यत्यथ कस्मान्मैत्रावरुणउपप्रैषं प्रतिपद्यत ५
इति मनो वै यज्ञस्य मैत्रावरुणो वाग्यज्ञस्य होता मनसा वा इषिता वाग्वदति यां ह्यन्यस्यं म
ना वाचं वदत्यसुर्या वै सा वागदेवजुष्टा तद्यन्मैत्रावरुण उपप्रैषं प्रतिपद्यते मनसैव तद्वा

समीरयति तन्मनसेरितया वाचा देवेभ्यो हव्यं संपादयति ॥ ६ ॥ दैव्याः शमितार आरभध्वमुत मनु
ष्या इत्याह ये चैव देवानां शमितारो ये च मनुष्याणां तानेव तत्संशास्त्युपनयत मेध्या दुर आशा
साना मेधपतिभ्यां मेधमिति पशुर्वै मेधो यजमानो मेधपतिर्यजमानमेव तत्स्वेन मेधेन स
मर्धयत्यथो खल्वाहुर्यस्यै वाव कस्यै च देवतायै पशुरालभ्यते सैव मेधपतिरिति स यद्येक
देवत्यः पशुः स्यान्मेधपतय इति ब्रूयाद्यदि द्विदेवत्यो मेधपतिभ्यामिति यदि बहुदेवत्यो मे
धपतिभ्य इत्येतदेव स्थितं प्रास्मा अग्निं भरतेति पशुर्वै नीयमानः स मृत्युं प्रापश्यत्स देवां
नान्वकामयतैतुं तं देवा अब्रुवन्नेहि स्वर्गं वै त्वा लोकं गमयिष्याम इति स तथेत्यब्रवीत्तस्य वै म
मे युष्माकमेकः पुरस्तादेत्विति तथेति तस्याग्निः पुरस्तादैत्सोऽग्निमनु प्राच्यवत तस्मादाहु
राग्नेयो वाव सर्वः पशुरग्निं हि सोऽनु प्राच्यवतेति तस्मादस्याग्निं पुरस्ताद्धरंति स्मरणीतव

हि दस्यो वध्यात्वा चैव प्रभुः पशुमेव तत्सवीतानं करोत्यन्वेनं माता मन्यतामनु पितानु भ्राता स
गर्भ्योऽनु सखा सयूथ्य इति जनित्रैरेवैनं तत्समनुमतमालभन्त उदीचीनां अस्य पदो निध
५ त्तात्सूर्यं चक्षुर्गमयताद्वातं प्राणमन्ववसृजतादंतरिक्षमसुं दिशः श्रोत्रं पृथिवीं शरीरमि
त्येष्वेवैनं तल्लोकेष्वादधात्येकधास्य त्वचमाच्छ्यतात्पुरा नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदता
दंतरेवोष्माणं वारयध्वादिति पशुष्वेव तत्प्राणान्दधाति श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्प्रशसा बाहू
शला दोषणी कश्यपेवांसाच्छिद्रे श्रोणी कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवंता षड्विंशतिरस्य वंक्रयस्ता
ऽनुष्ठ्योच्यावयताद्गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतादित्यंगान्येवास्य तद्गात्राणि प्रीणात्यूवध्य
गोहं पार्थिवं खनतादित्याहौषधं वा ऊवध्यमियं वा ओषधीनां प्रतिष्ठा तदेनत्स्वायामेव प्रति ५
ष्ठायामंततः प्रतिष्ठापयति ॥ ६ ॥ अस्ना रक्षः संसृजतादित्याह तुषैर्वै फलीकरणैर्देवा हवि

र्यज्ञेभ्यो रक्षांसि निरभजन्नस्ना महायज्ञात्स यदस्ना रक्षः संसृजतादित्याह रक्षांस्येव तत्स्वे
न भागधेयेन यज्ञान्निरवदयन्ते तदाहुर्न यज्ञे रक्षसां कीर्त्तयेत्कानि रक्षांस्यृतेरक्षा वै यज्ञ इति
तदु वा आहुः कीर्त्तयेदेव यो वै भागिनं भागान्नुदते चयते वैनं स यदि वैनं न चयतेऽथ पुत्रमथ न २
पौत्रं चयते त्वेवैनमिति स यदि कीर्त्तयेदुपांशु कीर्त्तयेत्तिर इव वा एतद्वाचो यदुपांशु तिर इ ५
वैतद्यद्रक्षांस्यथ यदुच्चैः कीर्त्तयेदीश्वरो हास्य वाचो रक्षोभाषो जनितोर्यः एतां राक्षसीं वाचं व
दति स यां वै दृप्तो वदति यामुन्मत्तः सा वै राक्षसी वाङ्नात्मना दृप्यति नास्य प्रजायां दृप्त आ
जायते य एवं वेद वनिष्ठुमस्य मा राविष्टोरूकं मन्यमाना नेद्वस्तोके तनये रविता रवच्छमिता
र इति ये चैव देवानां शमितारो ये च मनुष्याणां तेभ्य एवैनं तत्परिददात्यध्रिगो शमीध्वं सुश
मि शमीध्वं शमीध्वमध्रिगा ३ उ इति त्रिर्ब्रूयादपापेति चाध्रिगुर्वै देवानां शमिता पापो निग्र

षीतानृत्त्व्यस्मै वैनंतन्निष्क्रीत्तभ्यप्रत्नसंप्रयच्छतिन्नाभिनारोयदस्मसुत्तन्तंदृणवथास्मात्सु
तद्यद्दुष्कृतमभ्यत्र्वनदित्याहाग्निर्वैदेवानांहोतासीत्सऽएनंवाचाचायच्छाहाचावाएनंहोता
विद्याक्तितद्यदर्वाग्यत्परःक्कंतंतियदुल्वणंयच्छिसुरीक्रियंतेश्वाभित्व्यस्मैवैनत्तंनिष्क्री
त्त्यप्रत्नसमनुदिशातिस्वस्त्येवहोतोत्सुच्यतेसर्वायुःसर्वायुत्वायसर्वमायुरेतियऽएवंवे
द॥७॥पुरुषंवैदेवाःपशुमालभंततस्मादालब्धान्मेधउदक्रामत्सोश्वंप्राविशत्तस्माद
श्वोमेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसकिंपुरुषोभवत्तेश्वमालभंतसोश्वादाल
ब्धादुदक्रामत्सगांप्राविशत्तस्माद्गौर्मेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसगौरमृगोभ
वत्तेगामालभंतसगोरालब्धादुदक्रामत्सोविंप्राविशत्तस्मादविर्मेध्योभवदथैनमुत्क्रां
तमेधमत्यार्जंतगवयोभवत्तेविमालभंतसोवेरालब्धादुदक्रामत्सोजंप्राविशत्तस्माद

जोमेध्योभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतउष्ट्रोभवत्सोजेज्योक्तमामिवारमतत्तस्मादेषएतेषां
पशूनांप्रयुक्ततमोयदजस्तेजमालभंतसोजादालब्धादुदक्रामत्सइमांप्राविशत्तस्मादि
यंमेध्याभवदथैनमुत्क्रांतमेधमत्यार्जंतसशरभोभवत्तएतउत्क्रांतमेधाऽमेध्याःप
शवस्तस्मादेतेषांनाश्नीयात्तमस्यामन्वगच्छंत्सोनुगतोव्रीहिरभवत्तद्यत्पशौपुरोळाशम
नुनिर्वपंतिसमेधेननःपशुनेष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्टमसदितिसमेधेनहास्यपशुनेष्टं
भवतिकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियऽएवंवेद॥८॥सवाएषपशुरेवालभ्यतेयत्पुरोळा
शस्तस्ययानिकिंशारूणितानिरोमाणियेतुषाःसात्वग्येफलीकरणास्तदसृग्यत्पि
ष्टंकिक्नसास्तन्मांसंयत्किंचित्कंसारंतदस्थिसर्वेषांवाएषपशूनांमेधेनयजतेयःपु
रोळाशेनयजतेतस्मादाहुःपुरोळाशसत्रंलोक्यमितियुवमेतानिदिविरोचनान्य

श्री २

निश्चसोमस्मात्तन्नयत ॥ युवंसिंधूंरभिशस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुंचतंगृभीतानितिवपा
यैयजतिसर्वाभिर्वा एषदेवताभिरालब्धोभवतियोदीक्षितोभवतितस्मादाहुर्नदीक्षितस्या
श्नीयादितिसयदग्नीषोमावमुंचतंगृभीतानितिवपायैयजतिसर्वाभ्यएवंदेवताभ्योयज त
मानंप्रमुंचतितस्मादाहुरश्नीतव्यंवपायांहुतायांयजमानोहिसतर्हिभवतीत्यानंदिवोमा
तरिश्वाजभारेतिपुरोळाशस्ययजत्यमथ्नादन्यंपरिश्येनोअद्रेरितितदुवचश्चेपदूत
दूवचनेपःसमाहृतोभवतिस्वदस्वहव्यासमिषोदिदीहीतिपुरोळाशस्यस्विष्टकृतोय
जतिहविरेवास्माएतत्स्वदयतीषमूर्जमात्मंधत्तइळामुपह्वयतेपशवोवाइळापशूनेव
तदुपह्वयतेपशून्यजमानेदधाति ॥ ९ ॥ मनोतायैहविषोवदीयमानस्यानुब्रूहीत्याहाध्व ७
र्युस्तत्रयोग्नेत्वंप्रथमोमनोतेतिसूक्तमन्वाहतदाहुर्यदन्यदेवत्यउतपशुर्भवत्यथकस्मादा

न

-निवाग्वैदेवानांमनोतातस्यांहितेषांमनांस्योतानिगौर्वैदेवानांमनोतातस्यांहितेषांमनांस्योता-

ग्नेयीरेवमनोतायैहविषोवदीयमानस्यान्वाहेतितिस्रोवैदेवानांमनोतास्तासुहितेषांमनांस्योता
न्यग्निर्वैदेवानांमनोतातस्मिन्हितेषांमनांस्योतान्यग्निःसर्वामनोताअग्नौमनोताःसंगच्छं
तेतस्मादाग्नेयीरेवमनोतायैहविषोवदीयमानस्यान्वाहाग्नीषोमाहविषःप्रस्थितस्येतिह
विषोयजतिहविषइतिरूपसमृद्धाप्रस्थितस्येतिरूपसमृद्धासर्वाभिर्वास्यसमृद्धिभिः
समृद्धंहव्यंदेवान्गच्छतियएवंवेदवनस्पतिंयजतिप्राणोवैवनस्पतिर्जीवंहास्यहव्यंदेवान्गच्छ
तियएवंविद्वान्वनस्पतिंयजतिस्विष्टकृतंयजतिप्रतिष्ठावैस्विष्टकृत्प्रतिष्ठायामेवत
द्यज्ञंततःप्रतिष्ठापयतीळामुपह्वयतेपशवोवाइळापशूनेवतदुपह्वयतेपशून्यजमा
नेदधातिदधाति ॥ ॥ १० ॥ इतिद्वितीयपंचमोध्यायः ॥ ॥ देवावैयज्ञमतन्वततांस्तन्वा
नानसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइतितानाप्रीतपशौपुरस्तात्पर्यग्नेर्यूपंप्रतिपु

रस्तादुपायंस्तेदेवाःप्रतिबुध्याग्निमयीःपुरस्त्रिपुरंपर्यास्यंतयज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैताएषामिमाअ
ग्निमय्यःपुरोरोचमानाभ्राजमानास्तस्थिरेत्तेऽसुराःअनपधृष्यैवापाद्रवंस्तेग्निनैवपुरस्ताद्रक्षा
ंस्यपाघ्नताग्निनापश्चात्तथैवैतद्यजमानोयत्पर्यग्निकुर्वंत्यग्निमयीरेवैतत्पुरस्त्रिपुरंपर्यस्य
तेयज्ञस्यचात्मनश्चगुप्त्यैतस्मात्पर्यग्निकुर्वंतितस्मात्पर्यग्नयेन्वाहतंवाएतंपशुमाप्रीतंसंतंपर्यग्निकृ
तमुदंचंनयंतितस्योल्मुकंपुरस्ताद्धरंतियजमानोवाएषनिदानेनयत्पशुस्तेनज्योतिषायजमा
नःपुरोज्योतिःस्वर्गंलोकमेष्यतीतितेनज्योतिषायजमानःपुरोज्योतिःस्वर्गंलोकमेतितं
यत्रनिहनिष्यंतोभवंतितदध्वर्युर्बर्हिरधस्तादुपास्यतियदेवैनमदःआप्रीतंसंतंपर्य
ग्निकृतंबहिर्वेदिनयंतिबर्हिषदमेवैनंतत्कुर्वंतितस्योवध्यगोहंखनंत्योषधंवाऊवध्यमिषं
वाओषधीनांप्रतिष्ठातंदेनत्स्वायांमेवप्रतिष्ठायामंततःप्रतिष्ठापयंतितदाहुर्यदेषंहवि

रेवपत्न्युरधास्यवद्धेपेतिलोमानित्वस्त्वकुष्टिकाःशफाविषाणेस्कंदतिपिन्नितंकेनास्यतदापूर्यतइतियदे
वैतत्त्ययौपुरोवाग्रमनुनिर्वपंतितेनैवास्यतदापूर्यतेपशुभ्योवैमेधाउदक्रामंस्तोव्रीहिश्चैववपश्च[illegible]तौ
वन्नायेतांतद्यत्पत्नौपुरोळाशमनुनिर्वपंतिसमेधेननःपशुनेष्टमसत्केवलेननःपशुनेष्टमसदितिस
मेधेनहास्यपशुनेष्टंभवतिकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियएवंवेद॥११॥तस्यवपामुत्खिद्याहरंति
तामध्वर्युःस्रुवेणाभिघारयन्नाहस्तोकेभ्यस्त्वानुब्रूहीतितद्यत्स्तोकाश्चोतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकानेन्ना
दूमेनभिश्रीतादेवान्नाच्छानितिजुषस्वसप्रथस्तममित्यन्वाहवचोदेवप्सरस्तमं॥तद्यान्स्तोकानन्वा
हनीत्यग्नेरेवैनांस्तदाग्निरनुहोतीमन्त्रोयज्ञमयन्नेषुधीभ्यहोतिस्तस्तमन्वाहमाहव्याज्ञातवेदाजुषस्व
तिहव्यंजुष्टिमानुगास्तेस्तोकानामग्नेमेदसोघृतस्यतिमेदसश्चहिघृतस्यचभवंतिहोतःप्राज्ञा
नप्रथमोनिषद्येत्यग्निर्वैदेवानांहोतान्नेप्राज्ञानप्रथमोनिषद्येत्येवैतदाहघृतवंतःपावकस्तेस्तो के

कश्चोतंतिमे दूसइतिमेदसश्चपरिवहिष्ठतस्यान्वभवंतिस्वधर्मेदेववीतयेश्रेष्ठंनोधेहिवार्यमित्यादि
२ षमाशास्तेतुभ्यंस्तोकाघृतश्चुतोग्नेविप्रायसंत्यतिघृतश्चुतोहिपिवंतऋषिःश्रेष्ठःसमिध्यसेयज्ञस्यप्राविताभवे
तियज्ञसमृद्धिमाशास्तेतुभ्यंश्चोतंत्यध्रिगोशचीवस्तोकासोअग्नेमेदसोघृतस्येतिमेदसश्चहिघृत
स्यान्वभवंतिकविशस्तोबृहताभानुनागाहव्याजुषस्वमेधिरेतिहव्यजुष्टिमेवाशास्तेओजिष्ठंतेमध्यतोमे
६ दउद्धृतंप्रभरामहइत्योतंतिवसोस्तोकाअधित्वचिप्रतितान्देवशोविहीत्यसौवैनास्तिदूपःक
रोतिपथासोमस्याग्नेवीहीतितद्यत्स्तोकाश्चोतंतिसर्वदेवत्यावैस्तोकास्तस्मादियंस्तोकशोवृष्टिर्वि
भक्तोपाचरति॥१२॥ तदाहुःकास्वाहाकृतीनांपुरोनुवाक्याःकःप्रैषःकायाज्येतियाएवेतान्वाहेताः
पुरोनुवाक्यायःप्रैषःसप्रैषोयायाज्यासायाज्यातदाहुःकादेवतास्वाहाकृतयइतिविश्वेदेवाइतिब्रूया
त्तस्मात्स्वाहाकृतंहविरदंतुदेवाइतियजंतीतिदेवावैयज्ञेनश्रमेणतपसाहुतिभिःस्वर्गंलोकमजयं ९
स्तेषांवपायामेवहुतायांस्वर्गोलोकःप्राख्यायततेवपामेवहुत्वानादृत्येतराणिकर्माण्यूर्ध्वाःस्वर्गंलो

कमायंस्ततोवैमनुष्याश्चऋषयश्चदेवानांयज्ञवास्त्वभ्यायन्यज्ञस्यकिंचिदेषिष्यामःप्रज्ञात्याइतितेऽभि
तःपरिचरंतएतंपशुमेवनिरांत्रंशयानंतेविदुरियान्वाव किलपशुर्यावतीवपेतितस्यएतावानेवप
शुर्यावतीवपाथयदेनंतृतीयसवनेश्रपयित्वाजुहुतिभूयसीभिर्नस्त्वाहुतिभिरिष्टंभवतिकेवलेननः स
पशुनेष्टंभवत्वितिभूयसीभिर्ह्यस्याहुतिभिरिष्टंभवतिकेवलेनहास्यपशुनेष्टंभवतियएवं
वेद॥१३॥ सावाएषाश्वताहुतिरेवयद्वपाहुतिरमृताहुतिरग्न्याहुतिर्मृताहुतिराज्याहुतिरमृता
हुतिःसोमाहुतिरेताअशरीराअहुतयोयावैकाश्चाशरीराअहुतयोमृतत्वमेवताभिर्यजमा
नोजयतिसावाएषारेतएवयद्वपायेववैरेतोलीयतेएववपालीयतेशुक्लंवैरेतःशुक्लावपाशरीरं
वैरेतोशरीरावपायद्वैलोहितंयन्मांसंतत्शरीरंतस्माद्यावद्वपालोहितंतावत्परिवासयेत्तिसा
पंचावत्ताभवतियद्यपिचतुरवत्तीयजमानस्याथपंचावत्तैववपाज्यस्योपस्तरणंतिहिरण्य

त्रोऽवपा हिरण्यशकलं आज्यस्योपरिष्टादभिघारयति तदाहुर्यद्धिरण्यं न विद्येत कथं स्यादिति द्विराज्यस्यो
१० पस्तीर्य वपामवदाय द्विरुपरिष्टादभिघारयत्यमृतं वा आज्यममृतं हिरण्यं तत्र स काम उपाप्तो य आ
ज्ये तत्र स काम उपाप्तो यो हिरण्ये तत्स्वं च संपद्यते पंचावत्तेयं पुरुषः पंचविधितो लोमानि त्वङ्मांस उ
मस्थि मज्जा स यावानेव पुरुषस्तावंतं यजमानं संस्कृत्याग्नौ देवयोन्यां जुहोत्यग्निर्वै देवयोनिः सो
ऽग्नेर्देवयोन्या आहुतिभ्यः संभूय हिरण्यशरीर ऊर्ध्वः स्वर्गं लोकमेति ॥ १४ ॥ देवेभ्यः प्रातर्यावभ्यो
होतरनुब्रूहीत्याहाध्वर्युरेते वाव देवाः प्रातर्यावाणो यदग्निरुषा अश्विनौ त एते सप्तभिः सप्तभि
श्छंदोभिरागच्छंत्यास्य देवाः प्रातर्यावाणो हवं गच्छंति य एवं वेद प्रजापतौ वै स्वयं होतरि प्रातर
नुवाकमनुवक्ष्यत्युभये देवासुरा यज्ञमुपावसन्नस्मभ्यमनुवक्ष्यत्यस्मभ्यमिति स वै देवेभ्य १०
एवान्वब्रवीत्ततो वै देवा अभवन्परासुरा भवत्यात्मना परास्य द्विषन्पाप्मा भ्रातृव्यो भवति

य एवं वेद प्रातर्वै स तं देवेभ्योऽन्वब्रवीद्यत्प्रातरन्वब्रवीत्तस्मात्प्रातरनुवाकस्तस्य प्रातरनुवाकस्य महति रात्र्या अ
नूच्यः सर्वस्यै वाचः सर्वस्य ब्रह्मणः परिगृहीत्यै यो वै भवति यः श्रेष्ठतामश्नुते तस्य वाचं प्रोदितामनु प्रव
दंति तस्मान्महति रात्र्या अनूच्यः पुरा वाचः प्रवदितोरनूच्यो यद्वै प्रोदितायामनुब्रूयादन्यस्यै
वैनमुदितानुवादिनं कुर्यात्तस्मान्महति रात्र्या अनूच्यः पुरा शकुनिवादादनुब्रूयान्निरृतेर्वा
८ एतन्मुखं यद्वयांसि यच्छकुनयस्तद्यत्पुरा शकुनिवादादनुब्रूयाद्यथा यज्ञियां वाचं प्रोदितामनु प्रवदे
त्तादृक्तत्तस्मान्महति रात्र्या अनूच्योऽथो खल्वाहुर्देवाध्वर्युमुपाकुर्याद्यथानुब्रूयाद्यदा वा अध्वर्युरु
पाकरोति वाचैवोपाकरोति वाचं होतान्वाह वाग्घि ब्रह्म तत्र स काम उपाप्तो यो वाचि च ब्रह्मणि
च ॥ १५ ॥ प्रजापतौ वै स्वयं होतरि प्रातरनुवाकमनुवक्ष्यति सर्वा देवता आशंसंत मामभि प्रति
पत्स्यति मामभीति स प्रजापतिरैक्षत यद्येकां देवतामादिष्टामभिप्रतिपत्स्यामीतरा मे केन दे

श्री ०२ त्रिबमकृत्नेभ्योहं ५

वताउपाशासवपंतीतिसरतामन्वमपश्यद्यपोरेवतीरित्यापोवैसर्वादेवतारेवत्यः सर्वादेवताः सएतम्प
११ चोप्रातरनुवाकमत्यपद्यत ताः सर्वादेवताः प्रामोदंतमामिप्रत्यपादिमामभीतिसर्वाहास्मिंदेवताः प्रातरनुवा
कमनुब्रुव तिप्रमोदंतेसर्वाभिर्हास्यदेवताभिः प्रातरनुवाकः प्रतिपन्नोभवतियएवंवेदतेदेवाः
अबिभयुरादातारोवैनइमंप्रातर्यज्ञमसुरायथोजीयांसोबलीयांसः एवमितितानब्रवीदिंद्रो
माबिभीतप्रातर्वज्रंप्रहर्तास्मीत्येतांवावतदृचमब्रवीद्वज्रस्तेनपद्दपोनप्त्रीयावज्रस्तेन
यच्चिष्टुब्वज्रस्तेनयद्वाक्तमेभ्यः प्रहरत्तेनेनानहंस्ततोवैदेवाः अभवन्पराऽसुराभवत्या
त्मनापरास्यद्विषन्भ्रातृव्योभवतियएवंवेदतदाहुः सर्वेहोतास्पाद्यएतस्याम
त्विसर्वाणिच्छंदांसिप्रततनंपेदित्येषावावनिरुक्तासर्वाणिच्छंदांसिप्रवेत्येषाच्छंदसांप्र ११
जातिः ॥ १६ ॥ शतमनूच्यमायुष्कामस्यशतायुर्वैपुरुषः शतवीर्यः शतेंद्रियस्मायुष्येवेनं

तद्वीर्यइंद्रियेदधातित्रीणिचशतानिषष्टिश्चानूच्यानियज्ञकामस्यत्रीणिवैशतानिषष्टिश्चसंवत्सरस्याहानि
तावान्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्यज्ञस्तमुपैनंयज्ञोनमतियस्यैवंविद्वांस्त्रीणिचशतानिषष्टिंचान्वा
हसप्तचशतानिविंशतिश्चानूच्यानिप्रजापशुकामस्यसप्तवैशतानिविंशतिश्चसंवत्सरस्याहोरात्रास्ता
वान्संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिस्तंप्रजायमानंविश्वंरूपमिदमनुप्रजायतेप्रजापतिमेवतत्प्रजायमानं
प्रजयापशुभिरनुप्रजायतेप्रजायतेप्रजायतेप्रजयापशुभिर्यः एवंवेदाष्टौशतान्यनूच्यान्यब्राह्मणोक्त
स्यपापदुरुक्तोक्तःशमलगृहीतोयजेतनाष्टाक्षरावैगायत्रीगायत्र्यावैदेवाः पाप्मानंशमलमपाघ्नतगा
यत्र्यैवास्यतत्पाप्मानंशमलमपहंत्यपपाप्मानंहतेयएवंवेदसहस्रमनूच्यंस्वर्गकामस्यसहस्राश्वी
नेवाइतः स्वर्गोलोकः स्वर्गस्यलोकस्यसमष्ट्यैसंपत्त्यैसंगत्याअपरिमितमनूच्यमपरिमितोवैप्र
जापतिः प्रजापतेर्वाएतदुक्थंयत्प्रातरनुवाकस्तस्मिंत्सर्वेकामाअवरुध्यंतेसयदपरिमितमन्वाह
सर्वेषांकामानामवरुध्यैसर्वान्कामानवरुंधेयएवंवेदतस्मादपरिमितमेवानूच्यमुत्तमागतेवानिर्ष्

स्यन्वाह सप्त वै देवलोकाः सर्वेषु देवलोकेषु राध्नोति य एवं वेद सप्तौषस्यानि छंदांस्यन्वाह सप्त वै ग्राम्याः
१२ पशवो ग्राम्यान्पशूनवरुंधे य एवं वेद सप्ताश्विनानि छंदांस्यन्वाह सप्तधा वै वागवदत्तावद्वै वागवदत्स
र्वस्यै वाचः सर्वस्य ब्रह्मणः परिगृहीत्यै तिस्रो देवता अन्वाह त्रयो वा इमे त्रिवृतो लोका एषामेव लो
कानामभिजित्यै ॥१७॥ तदाहुः कथमनूच्यः प्रातरनुवाक इति यथाछंदसमनूच्यः प्रातरनुवाकः
प्रजापतेर्वा एतान्यंगानि यच्छंदांस्येष उ एव प्रजापतिर्य एव यजते तद्यजमानाय हितं पच्छोऽनूच्यः प्रातर
नुवाकश्चतुष्पादा वै पशवः पशूनामवरुद्ध्यै अर्धर्चश एवानूच्यो यद्वा अर्धर्चश एवैनमेतदन्वाह प्रतिष्ठाया
एव द्विप्रतिष्ठो वै पुरुषश्चतुष्पादाः पशवो यजमानमेव तद्द्विप्रतिष्ठं चतुष्पात्सु पशुषु प्रतिष्ठापयति
र्ध तस्मादर्धर्चश एवानूच्यस्तदाहुर्यथाछंदसं प्रातरनुवाकः कथमस्य कृत्स्नो भवतीति यद्देवास्य बृहती १२
मध्यान्नेतीति ब्रूयात्तेनेत्याहुतिभागा वा अन्या देवता अन्याः स्तोमभागाश्छंदोभागास्ता याः

अन्नवाकुर्वतोर्यंतेता आहुतिभागाः प्रीणात्यथ यत्स्तुवंति च शंसंति च तेन स्तोमभागाश्छंदोभा
गानुभयोर्हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेद त्रयस्त्रिंशद्वै देवाः सोमपास्त्रयस्त्रिं
शदसोमपा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजापतिश्च वषट्कारश्चैते देवाः सोमपा
एकादश प्रयाजा एकादशानुयाजा एकादशोपयाजा एते सोमपाः पशुभाजनाः सोमेन सोमपान्प्री
णाति पशुनासोमपानुभयो हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवंति य एवं वेदाऽभूदुषा रुशत्पशु
रित्युत्तमया परिदधाति तदाहुर्यत्त्रीन्क्रतूनन्वाहाग्नेयमुषस्यमाश्विनं कथमस्यैकयर्चा परि
दधतः सर्वे त्रयः क्रतवः परिहिता भवंतीत्यभूदुषा रुशत्पशुरित्यग्नेरूपमाग्निरधाय्यृत्वि
ज्जे य इत्युषस्यमयोजि वां वृषण्वसू रथो दस्रावमर्त्यो माध्वी मम श्रुतं हवमित्याश्विनं तेनो हास्यैकय
र्चा परिदधतः सर्वे त्रयः क्रतवः परिहिता भवंति भवंति ॥१८॥ इति द्वितीयोऽध्यायः ॥ ॥

ब्रा॰२

ऋषयोवैसरस्वत्यांसत्रमासततेकवषमैलूषंसोमादनयंदास्याःपुत्रःकितवोऽब्राह्मणःकथंनोमध्ये
दीक्षिष्टेतितंबहिर्धन्वोदवहन्नत्रैनंपिपासाहंतुसरस्वत्याउदकंमापादितिसबहिर्धन्वोदूळ्हःपिपास
१२ याविक्तएतदपोनप्त्रीयमपश्यत्प्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्वितितेनापांप्रियंधामोपागच्छत्तमापोऽनू
दायंस्तंसरस्वतीसमंतंपर्यधावत्तस्माद्धाप्येतर्हिपरिसारकमित्याचक्षतेयदेनंसरस्वतीसमंतं
परिससारतेवाऋषयोऽब्रुवन्विदुर्वाइमंदेवाउपेमंह्वयामहाइतितथेतितमुपाह्वयंततमुपहूयै
तदपोनप्त्रीयमकुर्वतप्रदेवत्राब्रह्मणेगातुरेत्वितितेनापांप्रियंधामोपागच्छन्नुपदेवानांसोऽपांप्रि
यंधामगच्छत्युपदेवानांजयतिपरमंलोकंयएवंवेदयश्चैवंविद्वानेतदपोनप्त्रीयंकुरुतेतत्संत १३
तमनुब्रूयात्संततवर्षीहप्रजाभ्यःपर्जन्योभवतियत्रैवंविद्वानेतत्संततमन्वाहयदवग्राहमनुब्रूया
ज्जीमूतवर्षीहप्रजाभ्यःपर्जन्यःस्यात्तस्मात्तत्संततमेवानूच्यंतस्यत्रिःप्रथमांसंततमन्वाहतेन

नैवतत्सर्वंसंततमनन्तरितंभवति॥१९॥ताएतानवानंतरायमन्वाहहिनोतानोअध्वरंदेवय
ज्येतिदशमीमावर्वृततीरधनुद्विधाराइत्यावृत्तास्वेकधनासुप्रतियदापोऽअदृश्रमायतीरि
तिप्रतिदृश्यमानास्वाधेनवःपयसातूर्ण्यर्थाइत्युपायतीषुसमन्यायंत्युपयन्त्यन्याइत्युपयंत्यन्या
इतिसमायतीष्वापोवाऽअस्पर्धन्तवयंपूर्वंयज्ञंवक्ष्यामोवयमितियाश्चेमाःपूर्वेद्युर्वसतीव
र्याश्चखंनेयाश्चप्राततरेकधनास्ताभृगुरपश्यदापोवैस्पर्द्धंतइतिताएतयर्चासमज्ञपयत्स
मन्यायंत्युपयंत्यन्याइतिताःसमजानतसंज्ञानानाहास्यापोयज्ञंवहंतियएवंवेदापोनदे
वीरुपयंतिहोत्रियमितिहोतृचमसेसमवनीयमानास्वन्वाहवसतीवरीष्वेकधनासुचाध्वर्योअवे
रपा३इतिहोताध्वर्युंपृच्छत्यापोवैयज्ञोऽविदोऽपा३इ॥उतेमनन्नमुरित्य

२

ब्रा०२

भ्यंपुः ॥ मत्याहोतेमाः पञ्चमेत्येवत्तदाह ताः स्वध्वर्यो इंद्राय सोमं सोता मधुमंतं ॥ वृष्टिवनिं तीव्रांतं बहु
१४ रमध्यं वसुमते रुद्रवत आदित्यवत ऋभुमते विभुमते वाजवते बृहस्पतिवते विश्वदेव्यावते ॥ य
स्येंद्रः पीत्वा वृत्राणि जंघनत्प्रसजन्यानि तारिषोमिति प्रत्याश्रावयति प्रत्येतस्य याज्याः आपः प्रति
पा वेश्यं समायं तमुत्तिष्ठंति तस्मात्स्त्र्युत्यै अनुपर्यावृत्या अनुवेश्यया सपर्यावर्त्तंते तस्मादनुप
अ र्यावृत्यानुब्रुवन्नेवानुप्रपत्तव्यमीश्वरो ह प्रधाष्यन्यो यजेताथ होतारं यद्रोणकलशस्तस्मादनुब्रुवन्ने
वानुप्रपत्तव्यमथो यावत्य ध्वनिरित्येतामनुब्रुवन्ननुप्रपद्येत ग्रामकामो ऽध्वरीयतां ॥ इंद्रवतीमं १४
धुनापय इति यो मध्व्योपद्रोणौतौ बुभूषेदस्यायाउपस्थैया भिर्वा स्वयं संहतिते जस्कामो ब्रह्मव
र्चसकामो यो देवीरुपकस्य यन्नगावः पिबंति न इति पशुकामस्त्वा एताः स वा एवानुब्रुवन्ननुप्रपद्य

नैतेषां कामानामावृश्च्या एतान्कामानवरुंधे य एवं वेद ॥ अम्मन्त्रवतीर्जीवधन्या इति साद्यमाना
स्वन्वाह वसतीवरीष्वेकधनासु चाग्मन्नाप उशती बर्हिरेदमिति सन्नासु स एतया पदविदधाति
२० ॥ २ ॥ ग्रीवा वा एतद्यज्ञस्य यत्प्रातरनुवाकः प्राणापानावुपांश्वंतर्यामौ वज्र एव वाङ्नाहुतयोरुपां
श्वंतर्यामयोर्होता वाचं विसृजेत यदहुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होता वाचं विसृजेत वाचा वज्रेण
यजमानस्य प्राणान्वीयाद्य एनं तत्र ब्रूयात्प्राणान्वा वज्रेण यजमानस्य प्राणान्व्यगात्प्राण एनं हास्यतीति
शश्वत्तथा स्यात्तस्माद्धुतयोरुपांश्वंतर्यामयोर्होता वाचं विसृजेत प्राणं यच्छ स्वाहा त्वा सुह
व सूर्यायेत्युपांशुमनुमंत्रयेत तमभ्यपानेदपानापानं मे यच्छेति व्यानाय त्वेत्युपांशुसवनं ग्रा
वाणमभिमृश्य वाचं विसृजेत आत्मा वा उपांशुसवन आत्मन्येव तद्धोता प्राणान्प्रतिधाय वा
२ तमभिप्राण्यो प्राणिप्राणं मे यच्छेत्यपानं यच्छ स्वाहा त्वा सुहव सूर्यायेत्यंतर्याममनुमंत्रयेत २

चेविसृजते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति यऽएवं वेद ॥ २९ ॥ तदाहुः सर्पेत३ न सर्पेत३ऽइति ।
सर्पेदिति हैकऽआहुरुभयेषां वाऽएष देवमनुष्याणां मध्ये यद्बहिष्पवमानस्तस्मादेनमभिसंग
१५ च्छन्तऽइति वदन्तस्तत्तन्नादृत्यं यत्सर्पेदृचमेव तत्साम्नोऽनुवर्त्मानं कुर्याद्यदेनं तत्र ब्रूयादनुव
र्त्मा न्वाऽअयं होता सामगस्याभूदुद्गातर्यशोऽधाच्च्योष्यतऽआयतनाच्च्योष्यतऽआयतनादिति श्व
रं यथा स्यात्तस्मात्तत्रैवासीनोऽनुमन्त्रयेत यो देवानामिह सोमपीथो यज्ञे बर्हिषि वेद्याम् ।
तस्यापि भक्षयामसीत्येवमु हास्यात्मा सोमपीथादनन्तरितो भवत्यथोद्गातृप्यानुरथमसिमु राम
खं भूयासमिति मुखं वाऽएतद्यज्ञस्य यद्बहिष्पवमानो मुखं स्वेषु भवति श्रेष्ठः स्वानां भवति १५
यऽएवं वेद ॥ ३० ॥ असुरा वै दीर्घजिह्वी देवानां प्रातःसवनमवालेट् तद्व्यमाद्यत्ते देवाः प्राजिज्ञासन्त ते

मित्रावरुणावब्रुवन्युवमिदं निष्कुरुतमिति तौ होचतुर्वरं वृणावहाऽइति वृणाथामिति तावेतमेव व
रमवृणातां प्रातःसवने पयस्यां सैनयोरेषाच्युता वरवृता ह्यनयोस्तस्माद्यदस्यै विमत्तमिव तदस्यै समृद्धं विम
त्तमिव हि तौ तया निरकुरुताम् ॥ ३१ ॥ देवानां वै सवनानि निराध्रियन्त तऽएतान्पुरोडाशानपश्यंस्ताननुस
वनं निरवपन्त्सवनानां धृत्यै तैर्वै तानि नितेषामध्रियन्त तद्यदनुसवनं पुरोडाशा निरुप्यन्ते सवनाना
मेव धृत्यै तथा हि तानि तेषामध्रियन्त पुरा वाऽएतान्देवाऽअक्रत यत्पुरोडाशांस्तत्पुरोडाशानां पुरो
डाशत्वं तदाहुरनुसवनं पुरोडाशान्निर्वपेदष्टाकपालं प्रातःसवनऽएकादशकपालं माध्यंदिने स
वने द्वादशकपालं तृतीयसवने तथा हि सवनानां रूपं तथा छन्दसामिति तत्तन्नादृत्यमैन्द्रा वाऽएते स
र्वे निरुप्यन्ते यदनुसवनं पुरोडाशास्तस्मात्तानेकादशकपालानेव निर्वपेत्तदाहुर्यतो धृते नानक्तं

श्री॰

स्यात्ततः पुरोळाशस्य प्राश्नीयात्सोमपीथस्य रुद्येवं तेन हि वज्रेणेन्द्रो वृत्रमहन्निति तत्तन्नादृत्यं हवि
र्वा एतद्यद्दुल्स्तं सोमपीथो वा एष यद्दुल्स्तं तस्मात्तस्य यतएव कुतश्च प्राश्नीयात्सर्वं तो वा एताश्च धा
१६ यजमानमुपक्षरंति यद्देतानि हवींष्या उंधानाः करंभः परिवापः पुरोळाशः पयस्येति सर्वं तएवै
नं स्वधा उपक्षरंति य एवं वेद ॥ २३ ॥ यो वै यज्ञं हविष्पंक्तिं वेद हविष्पंक्तिना यज्ञेन राध्नोति धा
नाः करंभः परिवापः पुरोळाशः पयस्येत्येष वै यज्ञो हविष्पंक्तिर्हविष्पंक्तिना यज्ञेन राध्नोति यः
एवं वेद यो वै यज्ञमक्षरपंक्तिं वेदाक्षरपंक्तिना यज्ञेन राध्नोति सुमत्पद्गदद्दित्येष वै यज्ञोऽक्ष
रपंक्तिरक्षरपंक्तिना यज्ञेन राध्नोति य एवं वेद यो वै यज्ञं नराशंसपंक्तिं वेद नराशंसपंक्तिना १६
यज्ञेन राध्नोति द्विनाराशंसं प्रातः सवनं द्विनाराशंसं माध्यंदिनं सवनं सकृन्नाराशंसं तृतीय
सवनमेष वै यज्ञो नराशंसपंक्तिर्नराशंसपंक्तिना यज्ञेन राध्नोति य एवं वेद यो वै यज्ञं सवनपं

क्तिं वेद सवनपंक्तिना यज्ञेन राध्नोति पशुरुपवसथे त्रीणि सवनानि पशुरनूबंध्य इत्येष वै यज्ञः सव
नपंक्तिः सवनपंक्तिना यज्ञेन राध्नोति य एवं वेद हरिवां इंद्रो धाना अनुपूषण्वान्करंभः सर
स्वतीवान्भारतीवान्परिवाप इंद्रस्यापूप इति हविष्पंक्त्या यजत्सामेवा इंद्रस्य हरी पत्ना
वः पूषान्नेकरंभः सरस्वतीवान्भारतीवानिति वागेव सरस्वती प्राणो भरतः परिवाप इं
द्रस्यापूपऽत्यन्नमेव परिवाप इंद्रियमपूपः एतासामेव तद्देवतानां यजमानं सायुज्यं सरूप
तां सलोकतां गमयति गच्छति श्रेयसः सायुज्यं गच्छति श्रेष्ठतां य एवं वेद हविरग्ने वीहीत्यनु
सवनं पुरोळाशः स्विष्टकृतो यजत्यवत्सारो वा एतेनाग्नेः प्रियं धामोपागच्छत्स परमं लोकम
जयदुपाग्नेः प्रियं धाम गच्छति जयति परमं लोकं य एवं वेद यश्चैवं विद्वानेतया हविष्पंक्त्या य
ज्ञेतय जतीतिच्यजवीवित्र ॥ २४ ॥ इति तृतीयोऽध्यायः ॥ ॥ देवा वै सोमस्य राज्ञोऽग्रपेय

नसमपादयन्नहंप्रथमःपिबेयमहंप्रथमःपिबेयमित्येवाकामयंततेसंपादयंतोब्रुवन्हंताजि
मयामसयोनउज्जेष्यतिसप्रथमःसोमस्यपास्यतीतितथेतितआजिमयुस्तेषामाजिंयताम
भिसृष्टानांवायुर्मुखंप्रथमःप्रत्यपद्यताथेंद्रोथमित्रावरुणावथाश्विनौसोविदिंद्रोवायुमु
द्वैजयतीतितमनुपरापतत्सहनावथोज्जयावेतिसनेत्यब्रवीदहमेवोज्जेष्यामीतितृतीयंम
थोज्जयावेतिनेतिहैवाब्रवीदहमेवोज्जेष्यामीतितुरीयंमेथोज्जयावेतितथेतितंतुरीयेत्या वै ६
र्जतततुरीयभागिंद्रोभवत्त्रिभाग्वायुस्तौसहेंद्रवायूउदजयतांसमित्रावरुणौसहाश्विनौते १७
यथोज्जितमेवभक्षानभजंतेंद्रवाय्वोःप्रथमावथमित्रावरुणयोरथाश्विनोःसएषइंद्रतुरीयो
ग्रहोगृह्यतेयदैंद्रवायवस्तदेतदृषिःपश्यन्नभ्यनूवाचनियुत्वांइंद्रसारथिरितितस्मा
द्धाप्येतर्हिभरताःसत्वनांवित्तिंप्रयंतितुरीयेहैवसंग्रहीतारोवदंतेमुनैवनियुत्वांइंद्रसार

इंद्रःसारथिरित्युदितोदजयन्॥२५॥तेवाएतेप्राणाएवयद्द्विदेवत्यावाक्चप्राणश्चैंद्रवायवश्चक्षुश्चम
मे नश्चमैत्रावरुणःश्रोत्रंचात्माचाश्विनस्तस्यहैतस्यैंद्रवायवस्याप्येकेनुरूपौपुरोनुवाक्येकुर्वंति
गायत्र्यौवायव्यैवाक्चवाएषप्राणश्चग्रहोयदैंद्रवायवस्तदपिछंदोभ्यांयथायथंकल्पयेतइतितत्तथा
दृतंव्यृद्धंवाएतद्यज्ञेक्रियतेयत्पुरोनुवाक्याज्यायसीयाज्यायैयत्रवैयाज्याज्यायसीतत्समृद्धमथोयत्र
समंयस्यैतत्कामायतथाकुर्यात्प्राणस्यचवाचश्चाप्रैवनदुपस्तंवायव्यापूर्वापुरोनुवाक्यैंद्रवायव्यु
त्तरेवंयाज्ययोःसाययावायव्यातयाप्राणंकल्पयतिवायुर्हिप्राणोथयैंद्रवायवीतस्यैयदैंद्रपदंतेनवा
श्रु चंकल्पयतिवाग्घ्यैंद्रःपातंकामंमान्नोनियःप्राणंचवाचंचनचत्प्तेविषमंकरोति॥२६॥प्राणा
वैद्विदेवत्याएकपात्रागृह्यंतेतस्मात्प्राणाएकनामानोद्विपात्राहूयंतेतस्मात्प्राणाद्वंद्वंयेनैवाच
र्युर्यंत्युपाप्रयच्छतितेनहोतानिगृह्णात्येषवसुःपुरुवसुरिहवसुःपुरुवसुर्मयिवसुःपुरुवसुर्वा

नोपमांवाक्सहप्राणे

वया वाचं मे पाहीत्यैंद्रवायवं भक्षयत्युपहूता वाक् सह प्राणे ह्वयतामुपहूता ऋषयो दैव्यासस्तनू-
पावानस्तन्वस्तपोजा उपमामृषयो दैव्यासो ह्वयंतां तनूपावानस्तन्वस्तपोजा इति प्राणा वा ऋष-
यो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेव तदुपह्वयत एष वसुः विदद्वसुरिह वसुः विदद्व-
सुर्मयि वसुः विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहीति मैत्रावरुणं भक्षयत्युपहूतं चक्षुः सह मनसोप य
मां चक्षुः सह मनसा ह्वयतामुपहूता ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा उपमामृष-
यो दैव्यासो ह्वयंतां तनूपावानस्तन्वस्तपोजा इति प्राणा वा ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्-
तपोजास्तानेव तदुपह्वयत एष वसुः संयद्वसुरिह वसुः संयद्वसुर्मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः १८
श्रोत्रं मे पाहीत्याश्विनं भक्षयत्युपहूतं श्रोत्रं सहात्मनोप मां श्रोत्रं सहात्मना ह्वयतामुपहूता
ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजा उपमामृषयो दैव्यासो ह्वयंतां तनूपावानस्तन्वस्तपो-

जा इति प्राणा वा ऋषयो दैव्यासस्तनूपावानस्तन्वस्तपोजास्तानेव तदुपह्वयते पुरस्तात्प्रत्यंचमैंद्रवा-
यवं भक्षयति तस्मात्पुरस्तात्प्राणापानौ पुरस्तात्प्रत्यंचं मैत्रावरुणं भक्षयति तस्मात्पुरस्ताच्चक्षु-
षी सर्वतः परिहारमाश्विनं भक्षयति तस्मान्मनुष्याश्च पशवश्च सर्वतो वाचं वदंतीं शृण्वंति ॥ २७ ॥
प्राणा वै द्विदेवत्या अनवानं द्विदेवत्यान्यजेत्प्राणानां संतत्यै प्राणानामव्यवच्छेदाय प्राणा वै द्वि-
देवत्या न द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्याद्यद्द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितान्प्राणान्सं-
स्थापयेत्संस्था वा एषा यदनुवषट्कारो य एनं तत्र ब्रूयादसंस्थितान्प्राणान्समतिष्ठिपत्प्राण ए-
नं हास्यतीति तथा ह स्यात्तस्मान्न द्विदेवत्यानामनुवषट्कुर्यात्तदाहुर्द्विरागूर्य मैत्रावरुणो
द्विः प्रेष्यति सकृदागूर्य होता द्विर्वषट्करोति का होतुरागूरिति प्राणा वै द्विदेवत्या आगूर्वज्रस्त-
सदस्कृतो वा नेवागूर्तेनागूर्वज्रेण यजमानस्य प्राणान्वीयाय य एनं तत्र ब्रूयादागूर्वज्रेणाप

मानसस्य प्राणान्वगात्प्राण एनं हास्यतीति शश्वत्तथा स्यात्तस्मात्तत्र होता तरेण नानुरेतायोमनो वै यज्ञ
स्य मैत्रावरुणो वाग्यज्ञस्य होता मनसा वा इषिता वाग्वदति यां ह्यन्यमना वाचं वदत्यसुर्या वै सा वा
१९ गदेवजुष्टा तद्यदेवा त्रैमैत्रावरुणो द्विरागुरते सैव तहानुरागूः ॥ २८ ॥ प्राणा वा ऋतुयाजास्तद्य
दृतुयाजैश्चरंति प्राणानेव तद्यजमाने दधति षड्ऋतुनेति यजंति प्राणमेव तद्यजमाने दधति
चत्वार ऋतुभिरिति यजंत्यपानमेव तद्यजमाने दधति द्विर्ऋतुनेत्युपरिष्टाद्व्यानमेव तद्यज
माने दधति स वा अयं प्राणस्त्रेधा विहितः प्राणोऽपानो व्यान इति तदृतुनर्तुभिर्ऋतुनेति ऐघ
यजंति प्राणानां संतत्यै प्राणानामव्यवच्छेदाय प्राणा वा ऋतुयाजा नर्तुयाजानामनुवषट्कुर्याद १९
संस्थिता वा ऋतव एक एव यदृतुयाजानामनुवषट्कुर्यादसंस्थितानृतून्संस्थापयेत्सं

स्था वा एषा यदनुवषट्कारो य एनं तत्र ब्रूयादसंस्थितानृतून्त्समतिष्ठिपद्दुष्षमं करिष्यतीति शश्व
त्तथा स्यात्तस्मान्नर्तुयाजानामनुवषट्कुर्यात् ॥ २९ ॥ प्राणा वै द्विदेवत्याः पशव इळा द्विदेवत्यान्भ
क्षयित्वेळामुपह्वयंते पशवो वा इळा पशूनेव तदुपह्वयंते पशून्यजमाने दधाति तदाहुरवांत
रेळां पूर्वां प्राश्नीयात् ॥ होतृचमसं भक्षये ३ दिति ॥ अवांतरेळामेव पूर्वां प्राश्नीयादथ होतृच
मसं भक्षयेद्यद्द्विदेवत्यान्पूर्वान्भक्षयति तेनास्य सोमपीथः पूर्वो भक्षितो भवति तस्मादवां
तरेळामेव पूर्वां प्राश्नीयादथ होतृचमसं भक्षयेत्तदुभयतोन्नाद्यं परिगृह्णाति सोमपीथाभ्याम
न्नाद्यं परिगृह्णाति प्राणा वै द्विदेवत्या आत्मा होतृचमसो द्विदेवत्यानां संस्रवान्होतृचमसे
समवनयत्यात्मन्येव तद्धोता प्राणान्समवनयते सर्वायुः सर्वायुत्वाय सर्वमायुरेति य एवं वेद ॥ ३० ॥

देवावैयद्यज्ञेऽकुर्वंस्तदसुराअकुर्वंस्तेसमावद्वीर्याएवासन्नव्यावर्त्तंततततोवैदेवाएतंतूष्णींशं
२० समपश्यंस्तमेषामसुरानान्ववायंस्तूष्णींसारोवाएषयत्तूष्णींशंसोदेवावैयंयमेववज्रम म मसुरेभ्य
सुरेभ्यउदयच्छंस्तंतमेषामसुराःप्रत्यबुध्यंततततोवैदेवाएतंतूष्णींशंसंवज्रमपश्यंस्तमेभ्य
उदयच्छंस्तमेषामसुरानप्रत्यबुध्यंततमेभ्यःप्राहरंस्तेनैनानप्रतिबुद्धेनाघ्नंस्ततोवैदे
वाअभवन्परासुराभवत्यात्मनापरास्यद्विषन्पाप्माभ्रातृव्योभवतियएवंवेदतेवैदेवा
विजितिनोमन्यमानायज्ञमतन्वततमेषामसुराअभ्यायन्यज्ञवेशसमेषांकरिष्यामइति
तान्समंतमेवोद्वारान्यतिष्ठन्तानुदपश्यंस्तेब्रुवंस्संस्थापयामेमंयज्ञंपत्तंनोसुरामावधिषुरि २०
तितथेतितंतूष्णींशंसेसंस्थापयन्भूरग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरित्याज्यप्रउगेसंस्थापयन्निंद्रो

ज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिनिष्केवल्यमरुत्वतीयेसंस्थापयन्त्सूर्योज्योतिर्ज्योतिःस्वःसूर्यइतिवैश्वदे
वाग्निमारुतेसंस्थापयंस्तमेवंतूष्णींशंसेसंस्थाप्यतेनारिष्टेनोदृ
चमाश्नुवतसतदावायज्ञःसंतिष्ठतेयदाहोतातूष्णींशंसंशंसतिसयएनंब्रूयात्तूष्णींशंसमु
पवावदेदनुवाव्याहरेत्तंब्रूयादेपएवैतामार्तिमारिष्यतिप्रातर्वावयमद्यैमंब्रूयात्तूष्णींशंसेसं
स्थापयामस्तंयथागृहानितंकर्मणानुसमियादेवमेवेनमिदमनुसमिमइतिसदवावतामार्तिम
र्छतियएवंविद्वांस्तंत्राहास्तेतूष्णींशंसमुपवावदत्यनुवाव्याहरतितस्मादेवंविद्वान्तंत्राहास्तेतूष्णीं
शंसेनोपवदेन्नानुव्याहरेत्॥२१॥ चक्षूंषिवाएतानिसवनानांयत्तूष्णींशंसोभूरग्निर्ज्योतिर्ज्योति
रग्निरितिप्रातःसवनस्यचक्षुषीइंद्रोज्योतिर्भुवोज्योतिरिंद्रइतिमाध्यंदिनस्यसवनस्यचक्षुषी

ब्रा०२

सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वः सूर्य इति तृतीयसवनस्य च छुपीच्च सु प्राद्भिः सवनैस्त ज्योतिश्च रूपमद्भिः स
२९ वने। सर्वं लोकमेति य एवं वेद तस्कर्वा एतद्यज्ञस्य पच्छः शंसः स्वकासतीव्याहृतिर्द्वेधोन्वंततस्मा
द्देकं सन्न पच्छो द्वेधा मूलं वा एतद्यज्ञस्य पच्छः शंसी नः सोयं कामयेतानायतनवान्त्स्यादिति नास्य यज्ञन्त
रां फांसंशंसेदुन्नस्लमेव तद्यज्ञं पराभवेत मनु पराभवति तदु वा अाहुः शंसेदेवापि वेत दलिंजेदिनं
यद्वैतान् फांशंसं न शंसत्यृत्विक्षि हि सर्वो यज्ञः प्रतिष्ठितो यज्ञे यजमानस्तस्मात्पच्छः शंस्तव्यः ॥ १२ ॥ ८।५
इति चतुर्थोऽध्यायः ॥ ब्रह्म वा अाहावः क्षत्रं निविद्विट्सूक्तमाह्वयतेऽथ निविदं दधाति ब्रह्मण्येव तत्क्षत्र
मनु नियुनक्ति निविदं शस्त्वा सूक्तं शंसति क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं क्षत्र एव तद्विशमनु नियुनक्ति २९
यं कामयेत क्षत्रेणैनं व्यर्धयानीति मध्य एतस्यै निविदः सूक्तं शंसेत्क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं क्षत्रेणै

ब्रा०

वैनं तद्व्यर्धयति यं कामयेत विशैनं व्यर्धयानीति मध्य एतस्य सूक्तस्य निविदं शंसेत्क्षत्रं वै निविद्विट्सूक्तं वि
शैवैनं तद्व्यर्धयति यमु कामयेत सर्वमेवास्य यथापूर्वमनुक्लृप्तं स्यादित्याह्वयेताथ निविदं दध्यादथ
सूक्तं शंसेत्सोऽसर्वस्य क्लृप्तिः प्रजापतिर्वा इदमेक एवाग्र अास सोऽकामयत प्रजायेय भूयान्त्स्यामिति
स तपोऽतप्यत स वाचमयच्छत्स संवत्सरस्य परस्ताद्व्याहरद्द्वादशकृत्वो द्वादशपदा वा एषा निविदेतां
वाव तां निविदं व्याहरत्तां सर्वाणि भूतान्यन्वसृज्यन्त तदेतदृषिः पश्यन्नभ्यनूवाच स पूर्वया निवि
दा कव्यतायोरिमाः प्रजा अजनयन्मनूनामिति तद्यदेतां पुरस्तात्सूक्तस्य निविदं दधाति प्रजात्यै
प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद ॥ १३ ॥ अग्निर्देवेद्ध इति शंसत्यसौ वा अग्निर्देवेद्ध एतं हि देवा
इन्धत एतमेव तदेतस्मिंल्लोक आयातयत्यग्निर्मन्विद्ध इति शंसत्ययं वा अग्निर्मन्विद्ध इमं हि मनु

ध्वाऽऽदधतेग्निमेव तदस्मिंल्लोक आयातयत्यग्निः सुषमिद्ध इति शंसति वायुर्वा अग्निः सुषमिद्धो वायुर्हि स्व
यमात्मानं समिन्धे स्वयमिदं सर्वं यदिदं किंच वायुमेव तदंतरिक्षलोक आयातयति होता देववृत इति
२२ शंसत्यसौ वै होता देववृत एष हि सर्वतो देवैर्वृत एतमेव तदेतस्मिंल्लोक आयातयति होता मनुर्वृ
त इति शंसत्ययं वा अग्निर्होता मनुर्वृतोयं हि सर्वतो मनुष्यैर्वृतोग्निमेव तदस्मिंल्लोक आयात
यति प्रणीर्यज्ञानामिति शंसति वायुर्वै प्रणीर्यज्ञानां यदा हि प्राणित्यथ यज्ञोथाग्निहोत्रं वायुमेव
तदंतरिक्षलोक आयातयति रथीरध्वराणामिति शंसत्यसौ वै रथीरध्वराणामेष हि यथैतद्ध्वर
ति रथीरिवैतिमेव तदेतस्मिंल्लोक आयातयत्यतूर्तो होतेति शंसत्ययं वा अग्निरतूर्तो होते २२
मं ह न कश्चन तिर्यंचं तरत्यग्निमेव तदस्मिंल्लोक आयातयति तरद्वर्हिर्व्यवाडिति शंसति वायु

वैतर्हिर्व्यवाड्वायुर्हीदं सर्वं सद्यस्तरति यदिदं किंच वायुर्देवेभ्यो हव्यं वहति वायुमेव तदंतरिक्षलोक
आयातयति होता देवो देवान्यक्षदिति शंसत्यसौ वै देवो देवानावहत्येतमेव तदेतस्मिंल्लोक आयात
यति प्र यक्षदग्निर्देवो देवानिति शंसत्ययं वा अग्निर्देवो देवान्यजत्यग्निमेव तदस्मिंल्लोक आयातय
ति सो अध्वरा करति जातवेदा इति शंसति वायुर्वै जातवेदा वायुर्हीदं सर्वं करोति यदिदं किंच
वायुमेव तदंतरिक्षलोक आयातयति ॥ २४ ॥ प्रवो देवायाग्नय इत्यनुष्टुभः प्रथमे पदे विहरति
तस्मात्स्त्र्यूरू विहरति समस्यत्युत्तरे पदे तस्मात्पुमानूरू समस्यति तन्मिथुनं मिथुनमेव तदुक्थ
मुखे करोति प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद प्रवो देवायाग्नय इत्येतानुष्टुभः प्रथमे पदे
विहरति वज्रमेव तत्परोवरीयांसं करोति समस्यत्येवोत्तरे पदे आरंभणतो वै वज्रस्याणिमा

ब्रा०

आ घेदं इत्याधे पुरस्तोर्द्धर्च्च ...मेव न तन्महद्रतिष्ठितं भवति यावचं यो ह्यस्त्यस्तस्मैस्तर्तवै ॥ १५॥
देवासुरा वा एषु लोकेषु समयंतंत ते वै देवाः सद एवायतनमकुर्वत तां सदसोजयंस्ते आग्नीध्रं सं
प्रापद्यंत ते ततो न पराजयंत तस्मादाग्नीध्र उपवसंति न सदस्याग्नीध्रे ह्यधारयंत यदाग्नीध्रे धा
२३ रयंत तदाग्नीध्रस्याग्नीध्रत्वं तेषां वै देवानामसुराः सदस्यानग्नीन्निर्वापयां चक्रुस्ते देवा आ
ग्नीध्रादेव सदस्यानग्नीन्विहरंत तैरसुररक्षांस्यपाघ्नत तथैवैतद्यजमाना आग्नीध्रादेव सद
स्यानग्नीन्विहरंति असुररक्षांस्येव तदपघ्नते ते वै प्रातराज्यैरेवाजयंत आयन्न्य ह्यज्यैरेवाजयंत
आयंस्तदाज्यानामाज्यत्वं तासां वै होत्राणां प्रजापतीनामाजयंतीनामच्छावाकीयाहीयत तस्यामि २३
द्राग्नी अध्यास्तामिंद्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ सहिष्ठौ सत्तमौ पारयिष्णुतमौ तदिंद्राग्नमच्छा

स्मा १

वाकः प्रातः सवने शंसतींद्राग्नी हि तस्यामध्यास्तां तस्मादु पुरस्तादन्ये होत्रकाः सदः प्रसर्पंति पश्चाच्छावा
कः पश्चैव हि हीनोनुसंजिगमिषति तस्माद्यो ब्राह्मणो बह्वृचो वीर्यवान्त्स्यात्सोस्याच्छावाकीयां कुर्यात्तेने
नैव साहीना भवति ॥ १६॥ देवरथो वा एष यद्यज्ञस्तस्यैतावंतरौ रश्मी यदाज्यप्रउगे तद्यदाज्येन
पवमानमनुशंसति प्रउगेणाज्यं देवरथस्यैव तदंतरौ रश्मी विहरत्यलोभाय तामनुकृतिं मनुष्य
रथस्यैवांतरौ रश्मी विहरंत्यलोभाय नास्य देवरथो रुष्यति न मनुष्यरथो य एवं वेद तदाहुर्यथा
वाव स्तोत्रमेवं शस्त्रं पावमानीषु सामगास्तुवत आग्नेयं होताज्यं शंसति कथमस्य पावमान्योनु
शस्ता भवंतीति यो वा अग्निः स पवमानस्तदप्येतदृषिणोक्तमग्निर्ऋषिः पवमान इत्येवमु हास्या
ग्नेयीभिरेव प्रतिपद्यमानस्य पावमान्योनुशस्ता भवंति तदाहुर्यथा वाव स्तोत्रमेवं शस्त्रं गाय

ब्रा०२

२४ चतुस्साममारुत्वत आनुष्टुभं होतात्यं चास्ति कथमस्य गायत्र्यो नुरूपस्ता भवंतीति संपदेति द्रष्टा
व्यत्तेता अनुष्टुभस्तास्त्रिः प्रथमया त्रिरुत्तमयैकादश भवंति विराड्वा एकादशिनी वाण् केनास्
रेणछंदस सिषिवियंतिनद्वाप्यां ताः षोडश गायत्र्यो भवंत्येव सुहास्यानुष्टुभ्भिरेव प्रतिपद्यमानस्य
गायत्र्यो नुरूपस्ता भवंत्याग्नेंद्रं द्विरसंपुषोडुशोपात्युग्नेंद्रिया [illegible] यजति तद्वाएता विंद्राग्नी संतो श्री
यजयेतामाग्नेंद्रौ वाएतौ संतौ यजयेतां तद्यदाग्नेंद्र्या याज्यायजति विजित्या एव सा विराडूवा
यस्त्रिंशदक्षरा भवति त्रयस्त्रिंशद्वै देवा अष्टौ वसव एकादश रुद्रा द्वादशादित्याः प्रजाप २४
तिश्च वषट्कारश्च तत्प्रथमतुक्स्य मुखे देवता अक्षरभाजः करोत्यक्षरमक्षर मेव तद्देवता अ

× ग्नेष्वा यजतीति याया आग्नेंद्रैंद्राग्नी वैसा सेंद्राग्नमेन दुक्थ्यं ग्रहेणाचरत् हीनां सेनचैंद्राग्नी ×

नुप्रपिबंति देवपात्रेणैव तद्देवतास्तर्पयंति तदाहुर्यथा वाव त्राक्रमेवं याज्याग्नेयं होऽयंतो शंसत्यप क
स्माद्ग्नेर्माग संस्कृतं गीर्भिर्नसोवरेण्यं ॥ अस्यपानं धियेषितेत्यैंद्राग्नमध्वर्युर्ग्रहं गृह्णातित्ग्नि
र्ज्योतिर्ज्योतिरग्निरिंद्रो ज्योतिर्भुवो ज्योतिरिंद्रः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः स्वः सूर्य इति होता तद्धीनां सेनांस
तितय ये वतंनामेवं याज्या ॥ ३।७ ॥ होत्रजपं जपति रेतस्तत्सिंचत्युपांशु पांशुपत्कपांश्चिव वै रेतसः सिक्तिः
पुरा हावात्तपति यद्वै किंचो ध्वमाहावा छंदस्यैव तत्परांचं चतुष्पदासीन मभ्याक्रप तेतस्मात्प
रांचोपत्वान्चतुष्पादो रेतः सिंचंति सम्यङ्‍ पादुर्भवति तस्मात्सम्यंचोप्रत्वा द्विपादो रेतः सिंचं
ति पिता मातरिश्वेत्याह प्राणो वै पिता प्राणो मातरिश्वा प्राणो रेतो रेतस्तत्सिंचत्यच्छिद्रापदाधाइ
ति रेतो वा अच्छिद्रं मनोच्छिद्रः संभवत्यच्छिद्रा उक्थाकवयः शंसन्निति ये वा अनूचानास्ते क

नास्या हुतं हुतं भवति

वयस्त इदमपि हिंरे॥ प्रजननमग्निरित्येवैतदाह सोमो विश्वविन्नीथानि नेषद्बृहस्पतिरुक्थामदा
२५ नि शंसिषदिति ब्रह्म वै बृहस्पतिः क्षत्रं सोमः स्तुतशस्त्रे नीथानि चोक्थामदानि चैव दैव
न चैवैतद्ब्रह्मणा प्रसूतो दैवेन च क्षत्रेणोक्थानि शंसत्येतौ ह वा अस्य सर्वस्य प्रसवस्येशाते
यदिदं किंच न घैताभ्यां प्रसूतः करोत्यकृतं तद्यदकृतमकरिति वै निंदन्ति कृतमस्य भै
कृतं भवति य एवं वेद वाग्गायुर्विश्वायुर्विश्वमायुरित्याह प्राणो वा आयुः प्राणो रेतो वाग्योनिर्यो
निं तदुपसंधायैतः सिंचति क इदं शंसिष्यति स इदं शंसिष्यतीत्याह प्रजापतिर्वै कः प्रजाप
तिः प्रजनयिष्यतीत्येवैतदाह॥ २८ ॥ आहृयत्स्तूश्रीं शंसं शंसति रेतस्तत्सिक्तं विकरोति सि २५
क्तिर्वा अग्रे ऽथ विकृतिरुपांशु तूष्णीं शंसं शंसत्युपांश्विव वै रेतसः सिक्तिः सिक्तिरिव तूष्णीं शं

स प्राणं ह्येतानि सर्वाणि भूतान्यनुप्रयन्ति प्राणमेवैतत्संभावयति प्राणं संस्कुरुते दीदिवांसमपूर्व्यमिति शंसति
२६ मनो वै दीदाय मनसो हि न किंचन पूर्वमस्ति मन एवैतत्संभावयति मनः संस्कुरुते स नः शर्माणि वीतय इति शं
सति वाग्वै शर्म तस्माद्वाचानुवदन्तमाह शर्मवदस्मा अयांसीति वाचमेवैतत्संभावयति वाचं संस्कु
रुत उत नो ब्रह्मन्नविष इति शंसति श्रोत्रं वै ब्रह्म श्रोत्रेण हि ब्रह्म शृणोति श्रोत्रे ब्रह्म प्रतिष्ठितं श्रोत्र
मेवैतत्संभावयति श्रोत्रं संस्कुरुते स यन्ता विप्र एषामिति शंसत्यपानो वै यन्तापानेन ह्ययं यतः प्राणो न
पराङ् भवत्यपानमेवैतत्संभावयत्यपानं संस्कुरुत ऋतावा यस्य रोदसी इति शंसति चक्षुर्वा ऋतं त २६
स्माद्यतरो विवदमानयोराहाहमनुष्ठ्या चक्षुषादर्शमिति तस्य श्रद्दधति चक्षुरेवैतत्संभावयति

द्धारंति निरह वै रेतांसि विकिरयंनेषट्‌पदं त्वहींत्रां संत्रां सति षड्विधो वै पुरुषः षडंगमात्मानमेव तत्षड्वि
धं षडंगं विकरोति तत्संहीत्रां संत्रां सत्वा पुरोरुचं शंसति रेतस्तद्विसृतं प्रजनयति विसृतिर्वा अग्ने
यज्ञातिरुक्थैः पुरोरुचं शंसत्यक्षरैर्वैनं तत्प्रजनयति द्वादशपदां पुरोरुचं शंसति द्वादश वै मासाः
संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः सोऽस्य सर्वस्य प्रजनयिता स योऽस्य सर्वस्य प्रजनयिता स एवैनं तत्प्र
जया पशुभिः प्रजनयति प्रजात्यै प्रजायते प्रजया पशुभिर्य एवं वेद जातवेदस्यां पुरोरुचं शंसति जा
तवेदसीयं गां तदाहुर्यत्तृतीयसवनमेव जातवेदस आयतनमथ कस्मात्प्रातः सवने जातवेदस्यां पुरो
रुचं शंसतीति प्राणो वै जातवेदाः स हि जातानां वेद यावतां वै स जातानां वेद ते भवन्ति येषामु न वेद किमु
ते स्युर्यो वा आज्यः आत्मसंस्कृतिं वेद तत्सुविदितं ॥ ३९ ॥ प्रवो देवायाग्नय इति शंसति प्रावैणा

नवः संस्कुरुते नवो नावस्य सहस्रवत्तोकवत्तुष्मि हृद्वित्यक्तमया पश्चिदधात्यात्मा वै समस्तः सहस्रवां
स्तोकवानुष्मिनात्मानमेव तत्समस्तं संभावयत्यात्मानं समस्तं संस्कुरुते यान्यपायज्ञतिप्तिर्वै या
आपुण्येव लक्ष्मीः पुण्यामेव तत्लक्ष्मीं संभावयति पुण्यां लक्ष्मीं संस्कुरुते स एवं विद्वां छन्दोमयो देव
तामयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय देवता अप्येति य एवं वेद यो वै तद्वेद यथा छन्दोमयो देवतामयो ब्र
ह्ममयोऽमृतमयः संभूय देवता अप्येति तत्सुविदितमित्यध्यात्ममथाधिदैवतं ॥ ४० ॥ षट्‌पदां तू
ष्णींशंसं शंसति षड्वा ऋतव ऋतूनेव तत्कल्पयत्य ऋतूनप्येति द्वादशपदां पुरोरुचं शंसति द्वादश वै मासा
मासानेव तत्कल्पयति मासानप्येति प्रवो देवायाग्नय इति शंसत्यंतरिक्षं वै प्रांतरिक्षं हीमानि सर्वाणि प्र
तान्यनुप्रयंत्यंतरिक्षमेव तत्कल्पयत्यंतरिक्षमप्येति दीदिवांसमपूर्व्यमिति शंसत्यसौ वै दीदायंया

द्वितीयासमाप्ता

149

१८
२